

יצחק בריק (עורך) הפוליטיקה של הזיקנה – האוכלוסייה המבוגרת בישראל בסדר העדיפות הלאומי. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד. 2002. 219 עמודים.

האם הפוליטיקה של הזקנה מהווה מרכיב משמעותי לרווחת האוכלוסייה המבוגרת ולאיכות חייה? האם זה טוב חברתית שהזקנים ייפכו לחלק חשוב ובעל משקל פוליטי באוכלוסייה? הספר החדש, בעריכת יצחק בריק, נותן לכך תשובות חיוביות חד-משמעיות. הספר מאתגר ומהווה תרומה חשובה להבנת שלושה נושאים מרכזיים: ההתייחסות החברתית לגיל הזקנה, סדר העדיפויות של החברה בהקשר של זקנה וזקנים, ותפקיד הפוליטיקה בשינוי סדר עדיפויות זה. כ-11% מהאוכלוסייה בישראל כיום הינם בני שישים וחמש ומעלה, ומספרם מגיע לכשש מאות עשרים וחמישה אלף נפש. הגדרת זקן כאדם שגילו מעל שישים וחמש – גיל הפרישה לגמלאות בעולם המודרני – אינה משקפת את הטווח הרחב של גילאי הזקנה כאשר תוחלת החיים הולכת וגדלה (בארץ חיים כיום כשש מאות איש בני מאה ויותר). על רקע מציאות דינמית זו, ובעידן שבו מערכת היחסים בין האזרחים לממשל מכילה מטבעה דילמות וקונפליקטים אינהרנטיים, ובמידה מסוימת אף מושתתת עליהם, הספר הולם את הצורך הקיים בסדר-היום הציבורי לקבל תשובות לגבי מעמד הזקנים ולגבי ההתייחסות אליהם מבחינת סדר העדיפויות הלאומי.

לדעתי, יש לכלול את הספר כקריאת-חובה בקורסים העוסקים במדיניות, שירותים וחקיקה בהקשר של זקנה. עיתוי הוצאתו חשוב גם הוא, כאשר החברה הישראלית מפגינה נטייה לזנוח את היחסים המשלימים בין מדיניות חברתית למדיניות כלכלית לטובת שיקולים כלכליים גרידא, וניכרת מגמה של קיצוצים בתקציבי בריאות, רווחה והבטחת הכנסה.

ייחודו של הספר בהציגו, לראשונה בישראל, את המשמעויות וההשלכות של הפוליטיקה של הזקנה על אוכלוסייה הולכת וגדלה של מבוגרים עם שונות במאפיינים ובצרכים. הכותבים – כולם חוקרים מהשורה הראשונה בשדה הגרונטולוגיה – מתייחסים להיבטים שונים המשפיעים על ההתייחסות החברתית והפוליטית לאוכלוסייה המזדקנת והזקנה. הם הצליחו בספר זה לנתח ולשקף את הסוגיות והדילמות המרכזיות שהחברה המודרנית מתמודדת עימן בעידן "המהפכה הדמוגרפית", כמו גם את הדילמות של האוכלוסייה המבוגרת.

יצחק בריק מציג בפרק הפותח סקירה כללית של הנושאים המרכזיים שהספר עוסק בהם. הוא מציג את נתוני הגידול באוכלוסייה הקשישה ודן במושג "גיל" ובמשמעויות, בהדגישו כי הגיל הכרונולוגי שישים וחמש, המתקשר לפרישה, אינו משקף בהכרח את מצב התפקוד או את יכולת התרומה של הפרט. הסוגיות הנובעות ממציינות זו הן: הפרישה מהעבודה והשאלה אם יש לקבוע גיל שבו חובה לפרוש מהעבודה; משמעות השתתפותם של קשישים בכוח העבודה; העצמת זקנים; המדיניות בתחום מערך השירותים לטיפול ממושך וארגון המערך, תוך התמקדות בתהליכי הפרטה; ועד כמה השירותים עונים על צורכי האוכלוסייה המבוגרת.

הפרק השני, מאת חזן, עוסק בסוגיית ההזדקנות בכפר הגלובלי. בשנים האחרונות מתרחב הדיון בזיקות המורכבות שבין תהליכי גלובליזציה ומדיניות חברתית. חזן מצייר בפרק זה את ההשלכות של תהליכי הגלובליזציה בכיוון של התרופפות

המערכת הקהילתית הראשונית, ואת ההשפעות שיש לכך בשלושה תחומים: (1) המרחב החברתי של הִזְקָנָה, דהיינו, גבולות הקשרים החברתיים וההשפעות של תקשורת-ההמונים עליהם, כאשר תפיסת הִזְקָנָה עוברת אל המרקע; (2) הייצוגיים הגיליים בעידן הגלובלי, כפי שהם מתבטאים בחברה המקדשת צרכנות ותרבות נעורים, תוך שימת דגש בדימוי הגוף; (3) זהות זְקֵנִית העוברת בחינה מחודשת של יחסי גוף ונפש. ניתוח מעמיק זה מציג לקוראים את החשיבות בהבנת ממדים חברתיים-תרבותיים בעידן "הכפר הגלובלי", ומהווה מסגרת תיאורטית-מושגית לסוגיות שנידונות בספר.

הפרק השלישי, מאת אלישבע סדן, דן בסוגיית ההעצמה של אוכלוסיות זקנות. היא מציגה את התשתית הרעיונית הכללית של ההעצמה ומתארת את תהליך ההעצמה של הזקנים בשני מישורים – העצמה פרטנית והעצמה קהילתית. התייחסותה לתהליך ההעצמה כאל מעבר ממצב של חוסר אונים למצב של שליטה רבה יותר בחיים מצביעה על גישה המדגישה את החיפוש אחר משמעות כנותן טעם לחיי האדם (בעקבות הוגי-דעות כוויקטור פרנקל או מרטין בובר), ובכך הפרק מהווה המשך טבעי לניתוח של חזן. סדן מקשרת את חוסר האונים של האוכלוסייה הזקנה ל"הדרה חברתית" (social exclusion), שמשמעותה הרחקה של קבוצה מתשומת-הלב החברתית, ובוודאי הפוליטית. "ההדרה החברתית" הינה נושא שמעסיק רבות בשנים האחרונות את מעצבי המדיניות ואת המטפלים בזקנים, בעיקר עקב השפעות הגלובליזציה. סדן מצביעה על חשיבות ההעצמה לחיזוק כוחם של הזקנים בחברה וליצירת מנהיגות בעלת השפעה פוליטית וחברתית.

הפרק הרביעי, מאת יוסף קטן, עוסק בתהליכי ההפרטה בשירותי הרווחה לזקנים. הדילמה של הרווחה החברתית משקפת את האינטראקציות החברתיות ויחסי-הגומלין עם הסביבה. רעיון ההפרטה מאפיין כיום את מדינת-הרווחה, המנסה לצמצם את מעורבות הממשלה בהספקת שירותים ישירה. המחבר מציג את המרכיבים השונים של ההפרטה, תוך התייחסות לשלושת המודלים המרכזיים: (1) שליטה ממשלתית מלאה; (2) הפרטה חלקית; (3) הפרטה מלאה של השירותים. הוא סוקר בהרחבה את היתרונות והחסרונות של תהליכי ההפרטה, ומנתח את תהליכי ההפרטה בשירותים הקהילתיים והמוסדיים לזקנים בארץ תוך שימת דגש בחוק ביטוח סיעוד. בסיכום הפרק המחבר מתייחס להצלחת ההפרטה החלקית אך מציין את החשיבות של בחינה מחודשת ושיטתית של הסוגיה.

הפרק החמישי, מאת הכלכלנית רות קלינוב, עוסק בהשתתפות האוכלוסייה המבוגרת בשוק העבודה בישראל. המחברת מציגה ממצאים מהעולם לגבי הירידה בגיל הפרישה מהעבודה ומונה את ההסברים העיקריים לכך, תוך הדגשת החשיבות בשיפור תנאי הקצבאות להקדמת הפרישה. גם בארץ קיים תהליך דומה של ירידה בגיל הפרישה, אך בניגוד לאירופה וארצות-הברית, לא חלו כאן שינויים בקצבאות. החוקרת מציעה לבדוק את תפקיד הגורמים שנמצאו כמשפיעים על התהליך בארצות אחרות, כגון עלייה ברמת החיים וברמת הבריאות, וכן את השפעת העלייה מרוסיה. המחברת מציגה את הסוגיות המרכזיות במדיניות גיל הפרישה בארץ, ומעלה נימוקים בעד ונגד העלאת גיל הזכאות לפנסיה, בעד ונגד קביעת גיל זכאות מינימלי, ובעד ונגד השוואת גיל הזכאות של גברים ונשים.

הפרק השישי, מאת חוה גולנדר ונילי טבק, בוחן את שוק הבריאות של הִזְקָנָה, בהינתן שהקשישים הינם הצרכנים העיקריים של מערכת הבריאות. על-אף המדיניות המוצהרת של השארית האדם בקהילה, לגבי חלק מהאוכלוסייה המוגבלת, ששיעורם הולך וגדל, יש

צורך בפתרונות מוסדיים. המחברות מנתחות את הבעייתיות בשירותים המוסדיים, תוך התייחסות לממצאיו של מבקר־המדבנה לגבי מצוקת האשפוז הסייעודי – זמן ההמתנה הארוך, הכפילויות וריבוי הרשויות בנושא, הליקויים בנוהלי הפיקוח והבקרה ובתקנים, ורמת המטפלים. כמו־כן הן מצביעות על הבעייתיות של חוק הסייעוד לגבי חלק מהנוזקים, ובמיוחד על הקשיים של קשישים ובני משפחה הנובעים מחוק ביטוח בריאות ממלכתי. הפרק מציג נתונים לגבי זווית־הראייה של המטפלים במקצועות הבריאות, וכן את ההשלכות הבעייתיות של התמורות בשוק הבריאות לגבי הזקנים, כגון: קלקלות תדמיתיות וערכיות שמחזקות את הדימוי השלילי של הזקנה, קלקלות מקצועיות וטיפוליות עקב הרפורמה בשירותי הבריאות, וקלקלות חברתיות־מוסריות המעלות תהייה שמא הסתיים עידן הרווחה ומתחזקת הפילוסופיה של הימין הליברלי המדגישה שיקולים כלכליים.

הפרק השביעי, מאת גדעון בן ישראל, עוסק בחשיבות השימוש בפוליטיקה לטובת האוכלוסייה הזקנה, תוך ניתוח של חוק האזרחים הוותיקים והצגת עקרונות האו"ם בנוגע למבוגרים. המחבר מציג בעיות ישראליות ייחודיות המקשות על ציבור הגמלאים, ומציע הפעלת כוח פוליטי במסגרות מפלגתיות קיימות כמו גם יצירת כוח פוליטי באמצעות מפלגת גמלאים.

הפרק האחרון, מאת אביבה קפלן, עוסק בפרדוקסים הקיומיים במרכזי המגורים לזקנים, שנוצרים כתוצאה מהפער בין ההגדרה העצמית והתפיסה האישית של הזקן לבין המציאות והנסיבות הארגוניות שעומן עליו להתמודד בדיור המוגן – או ב"לא־מקום" כהגדרת החוקרת – שבו אין לו שליטה בעולמו ובחיייו. המחברת מציגה את הסיבות לכניסה לדיור מסוג זה, ומדגישה כי חשוב להעריך מחדש את הזיקה בין איכות הטיפול לבין איכות החיים במסגרות דיור אלה.

לסיכום, מדובר בספר חשוב שמומלץ לכל העוסקים בזקנה ואשר מצביע על הצורך והדחפויות בהבנת הפוליטיקה של הזקנה ובשימוש בכוח פוליטי לקידום רווחתם של הזקנים. הספר מאפשר לקורא להיחשף לסוגיות המרכזיות העומדות על סדר־היום בהקשר של המדיניות החברתית וקביעת סדרי הקדימויות לגבי האוכלוסייה הזקנה. בכך הוא תורם תרומה חשובה וייחודית הן לאיש־המקצוע והן לסטודנט המעוניין להיכנס לעולם המורכב של הפוליטיקה של הזקנה. עם זה, מכיוון שזהו ספר ראשוני בנושא, הוא אינו ממצה ואינו מקיף את כל התחומים. למשל, הוא אינו מטפל בסוגיות של הבטחת הכנסה, דיור, שעות פנאי וכדומה, ובחלק מהתחומים יש צורך בהעמקה רבה יותר. מבחינה זו יש לראות בספר פתח לדיון מעמיק בנושאי הפוליטיקה של הזקנה.

אריאלה לבנשטיין

אוניברסיטת חיפה